

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR

PSZICHOLÓGIA DOKTORI ISKOLA

SZOCIÁLPSZICHOLÓGIA PROGRAM

**A KOLLEKTÍV ÁLDOZATI ÉLMÉNY ÖSSZEFÜGGÉSE A KISEBBSÉGI
CSOPORTOKKAL SZEMBENI ELLENSÉGES ÉS TÁMOGATÓ
ATTITÚDÖKKEL**

PhD értekezés tézisei

KŐVÁGÓ PÁL LAJOS

Témavezető:

Dr. Fülöp Éva



Pécs, 2020.

1 A kollektív áldozattudat szociálpszichológiája

Disszertációmban a kollektív áldozattudat és a kisebbségi csoportokkal szembeni ellenséges és támogató attitűdök összefüggését vizsgáltam. Az összefüggés feltárására három empirikus vizsgálatot folytattunk. Az első vizsgálatban a romákkal/cigányokkal szembeni előítéletesség és az exkluzív áldozattudat összefüggését, míg a második és harmadik vizsgálatunkban a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök és az exkluzív, valamint inkluzív áldozati vélekedések összefüggését vizsgáltuk.

A kollektív áldozattudat szociálpszichológiai kutatásai a kilencvenes évek végén, kétezres évek elején kaptak lendületet. A területen úttörőnek számító Bar-Tal és munkatársai definíciója szerint a kollektív áldozattudat olyan konstruktum a csoport emlékezetében, mely valamilyen, más csoport által elkövetett jelentős, legtöbb esetben igazságtalan és aránytalan sérelem emlékét és az ahhoz való viszonyt őrzi (Bar-Tal, Chernyak-Hai, Schori, & Gundar, 2009). A kollektív áldozati élmény a csoport identitásának központi elemévé válhat, és változatos módokon befolyásolhatja a csoport saját életét, és csoportközi interakcióit.

A kollektív áldozatiság élménye az egyén szempontjából azon is múlik, mennyire azonosul az áldozati csoporttal. A csoporttal való azonosulás szerepe még fontosabb is lehet, mint az, hogy a sérelemre okot adó eseményt átélte-e a személy vagy sem, hiszen a csoport identitáskategóriájával való azonosulás következményeként a személy a csoporttörténetet önmagára is vonatkoztatja (Turner, Hogg, Oakes, Reicher, & Wetherell, 1987). Több vizsgálat is rámutatott, hogy amennyiben egy csoportot jelentős sérelem ért vagy ér, azok a csoporttal azonosuló személyek is átélhetnek aggodalmat, akik nem részesei az adott eseménynek (Wohl & Branscombe, 2008; David & Bar-Tal, 2009). A többi csoporttag sérelme tehát az azonosulás révén az egyén sérelmévé tud válni. Ennek oka a csoport észlelt térbeli és időbeli kontinuitása, mely következményeképpen a sérelmekben vállalt érzelmi közösség akár generációkon is átívelhet (Sani, és mtsai., 2007). Mindez akár generációkon keresztül örökölt olyan mentális betegségekben is testet ölthet, mint a PTSD (Wohl & Van Bavel, 2011).

A kollektív traumákra való emlékezés tartalma és módja kulturálisan meghatározott. Egy közösség a történelmének azon elemeire emlékszik, és az a múltbéli eseményeket olyan módon értelmezi a jelenben, ami a közösség szempontjából előnyös. A kollektív áldozattudat mögött tehát egy olyan kollektív emlékezeti munka áll, amelyik mindig adott szocio-

politikai és kulturális kontextusba ágyazott (Liu & Hilton, 2005). Ezt, a Liu és Liu (2003) által történelmi affordanciának nevezett folyamatot egyszerre a családok emlékezetétől, a kisebb közösségek megemlékezésein keresztül, egészen a nagy állami megemlékezésekig számos tényező befolyásolja. A megemlékezés tartalmának tétje sok esetben az áldozati státusz fenntartása, az erkölcsi feljogosítottság indokoltságának megőrzése, az empátia és a segítségnyújtás jogosságának fenntartása vagy éppen a kritika alóli felmentettség megőrzése (Bar-Tal, Chernyak-Hai, Schori, & Gundar, 2009). Volkan (2001) érvelése szerint egy közösség számára alapvető összetartó erőt jelenthet a korábbi traumatikus élmény köztudatban tartása. Szerinte a közös identitás alapját az is adhatja, hogy a közösségben levő személyek osztoznak a tehetetlenség érzésében, az ágencia elvesztésének érzésében, mindez pedig úgynevezett választott traumaként épül be a közösség identitásába. Az ilyen választott traumák értelmezési keretet nyújtanak a jövőre nézve: legitimálhatják a csoportközi agressziót, tanulságként szolgálhatnak a jövő kihívásaira nézve.

Az áldozati történetre való emlékezés lehetővé teszi, hogy a közösség fenntartsa áldozati státuszát (Shnabel & Nadler, 2008). Az áldozati státusz számos előnnyel járhat a közösség számára, többek között azzal, hogy az áldozati csoport figyelmet, elismerést, empátiát várhat el más csoportoktól. Mivel az áldozati történetet általában valamilyen igazságtalannak ítélt sérelemre alapszik, az áldozati csoport feljogosítva érezheti magát arra, hogy helyreállítsa az igazságtalanságot (Jost & Major, 2001). Ez a törekvés gyakran jár az áldozati csoport felsőbbrendűségének hangoztatásával (Pratto & Sidanius, 2012), az elkövető csoport leértékelésével (Bar-Tal, Chernyak-Hai, Schori, & Gundar, 2009). Az áldozati csoport megélheti a jövőbeli sérelemtől való fenyegetettség érzését is, mely egy olyan speciális mentális állapotba torkollhat, mint az „ostrom-mentalitás”, mely szintén kötőanyagként szolgálhat a csoport számára (Bar-Tal & Antebi, 1992). Ezek a folyamatok a világ észlelését leegyszerűsíthetik, és a világ történéseit olyan morális sémák mentén teszik értelmezhetővé, mint pl. az „áldozat, hős, gazember stb.” (Hanke, és mtsai., 2015). A morális sémák szintén hozzájárulhatnak egy konfliktus megoldásához, vagy továbbéléséhez (Bar-Tal & Halperin, 2011). A kollektív áldozattudat a fentebb említett mechanizmusokon keresztül együtt járhat egyfajta „áldozati egoizmussal” is, melynek következtében az áldozati csoport tagjai közönyt mutathatnak mások szenvedéseivel kapcsolatban, különösen, ha a sérelmet átélő csoportnak köze volt a saját csoport sérelméhez (Mack, 1991). A közöny mellett immorális cselekedetek is nagyobb eséllyel jelenhetnek meg az áldozati csoportoknál. Ennek oka egyrészt az áldozati szerep nyújtotta morális felsőbbrendűség-érzés (Wohl & Branscombe,

2008), másrészt pedig a kollektív büntudat átélésének nehezítettsége. Ez utóbbi azért is lehetséges, mert amennyiben egy csoport kollektív büntudatot él át, azzal elismeri, hogy ágensként, hibáztatható félként vett részt az eseményekben, ez pedig az áldozati szerep alapját képező tehetetlenséggel, ágencia-vesztettséggel szembehelyezkedik. Az áldozati csoportok tehát a büntudat háritásával, a közönnyel és a morális feljogosítottsággal cselekedhetnek anélkül, hogy az áldozati szerep előnyeiről le kellene mondaniuk (Branscombe, 2004; Branscombe, Ellemers, Spears, & Doosje, 1999).

A kollektív áldozattudat egy másik aspektusa az úgynevezett áldozati versengés (Noor, Schnabel, Halabi, & Nadler, 2012). Versengő áldozattudatról akkor beszélhetünk, ha több, önmagát áldozatnak érző csoport verseng az áldozati státusz elismeréséért. A versengő csoportok lehetnek ugyanannak az eseménynek az elszenvedői, de különböző események áldozatai is. Áldozati versengés figyelhető meg egy társadalmon belül is, amennyiben a versengő társadalmi csoportok ugyanazon társadalmon belül áldozatai strukturális agresszióknak (Galtung, 1990). A versengés alapja a szenvedéstörténet összehasonlítása más csoportokéval. Ez megtörténhet a fizikai veszteségek mentén, ám általában inkább szimbolikus veszteségek (pl. becsületet, hagyományokat ért sérelmek) mentén is (Noor, Brown, & Prentice, 2008a; 2008b). A másik csoport szenvedéseinek megkérdőjelezése és/vagy relativizálása könnyen utat nyithat a csoportközi ellenségességgnek, agresszióknak (Čehajić-Clancy & Brown, 2010).

Részben az áldozati versengés tovább gondolása Vollhardt (Bilali & Vollhardt, 2013; Vollhardt, 2015; Vollhardt & Bilali, 2015; Vollhardt, Nair, & Tripp, 2016) munkássága, aki a kollektív áldozattudat két típusát különíti el. Az exkluzív és inkluzív áldozattudat között a legfontosabb különbség, hogy a személyek milyen következtetésre jutnak a saját kollektív áldozati élményük összehasonlíthatóságáról. Exkluzív áldozattudattal rendelkező emberek úgy vélik, hogy a csoport által elszenvedett múltbéli sérelmek nem összehasonlíthatóak más csoportok sérelmeivel, a saját csoport sérelmei minden más csoportnál súlyosabbak, igazságtalanabbak (Vollhardt & Bilali, 2015). Ezzel szemben az inkluzív áldozattudattal rendelkezők szintén rendelkeznek áldozati élménnyel, ám a saját csoportjuk sérelmeit összehasonlíthatónak gondolják más csoportokéval. Az összehasonlíthatóság több dimenzió mentén történhet meg. Lehetséges konfliktus-specifikus és globális összehasonlítás. Utóbbi esetén az áldozatok olyan csoportokkal hasonlítják össze magukat, akiknek nincs közük kapcsolódni a sérelmet kiváltó konfliktushoz, de rendelkeznek saját áldozati történettel. További összehasonlítási alap lehet a már korábban említett fizikai vagy objektív dimenzió

vagy az idői dimenzió is. Az inkluzív áldozattudat összefüggésben van az inkluzív társas identitás-kategóriákkal is, hiszen az áldozati történet összehasonlíthatósága teret nyithat a csoportok közötti más hasonlóságok kiemelkedésére is (Crisp, Stone, & Hall, 2006; Dovidio, Gaertner, & Saguy, 2009). Empirikus kutatások viszont arra mutatnak rá, hogy az olyan fölérendelt identitáskategóriák, mint a közös regionális identitás (~közös kulturális gyökerek) nem hatnak a megbékélési tendenciákra (Shnabel, Halabi, & Noor, 2013), a fölérendelt identitás továbbá „elmoshatja” a csoportok szenvedésének különlegességét, mely gátolhatja a megbékélést (Vollhardt, 2015). Az inkluzív áldozattudat ugyanakkor fordított összefüggésben van a csoport különlegesség-érzésével, ami csökkentheti a glorifikáló azonosulás mértékét, mely a csoportközi ellenségesség egyik alapja lehet (Vollhardt & Bilali, 2015). A megélt kollektív áldozattudat önmagában is kialakíthat proszociális viszonyulást más csoportokkal szemben. Ezt a jelenséget a kutatók „szenvetésből született altruizmusnak” nevezik (Staub & Vollhardt, 2008).

Sokkal nagyobb irodalma van ezzel szemben annak, hogy az exkluzív áldozattudat milyen mechanizmusokon keresztül vezet a csoportközi ellenségességhez (Noor, Vollhardt, Mari, & Nadler, 2017). Csoportközi konfliktusoknál megfigyelhető, hogy amennyiben az egyik csoport igazságtalannak ítéli meg a vele történeteket, nagyobb eséllyel tesz maga is morálisan megkérdőjelezhető lépéseket az igazság helyreállítása érdekében (Bandura, 1999). Elhúzódó konfliktusok esetén az áldozati csoport könnyen elkövetővé válhat, majd a korábbi elkövető áldozattá (Ramanathapillai, 2006). A csoportközi ellenségességhez hozzájárulhat az áldozati versengés is oly’ módon, hogy az elismerésért versengő csoportok igyekeznek diszkreditálni a másik csoportot (Shnabel, Nadler, Ullrich, Dovidio, & Carmi, 2009; Noor, Brown, & Prentice, 2008a; 2008b). Bilewicz és Stefaniak (2013) érvelése szerint nem csak a versengés, vagy az igazságtalanság helyreállítása (pl. bosszú) vezethet csoportközi ellenségességhez, hanem egyszerűen az is, hogy a sérelmet átélő csoport egy nála alacsonyabb státuszú csoporton igyekszik „levetni” a saját sérelmeit. Bár ebben a témában még meglehetősen kevés szakirodalom áll rendelkezésünkre, az eddigi eredmények megerősítik ezt az összefüggést (Fülöp & Kővágó, 2018; Szabó & Mészáros, „Egy ezredévi szenvedés...” – Kollektív áldozati hiedelmek és hatásuk, 2018).

Az exkluzív áldozati hiedelmek lényege, hogy a csoporttagok különlegesnek ítélik meg saját sérelmeiket. Ez összefügg a glorifikációval, mely a csoporttal, nemzettel való büszkeségen alapuló azonosulást jelöli (Roccas, Klar, & Liviatan, 2006). Mindez kéz a kézben járhat a kollektív narcizmussal, mely a csoport nagyszerűségébe vetett hitet jelöli

(Cichocka, 2016). A magas kollektív narcizmussal jellemezhető csoporttagok a saját csoportjukat nem egyszerűen felnagyítják, de nagymértékű igényt mutatnak arra, hogy mások elismerjék a csoportjuk nagyszerűségét. Számos kutatás érvelése szerint a narcizmus olyan defenzív tudatállapottal jár, melyben a személy fokozottan érzékeny az énképét érő esetleges fenyegetésre (Morf & Rhodewalt, 2001). A narcisztikus személyek ilyen helyzetekre elkerülő viselkedéssel vagy pedig agresszióval reagálnak (Kernis & Sun, 1994). Kollektív szinten az ágencia elvesztésére adott kompenzatorikus válasz a csoport képének irreális felnagyítása, valamint más csoportok ártó szándékára való fokozott hajlam (Zur, 1995; Cichocka, 2016). Az így kialakuló ellenséges attitűdök nem csak nyíltan, hanem például a káröröm formájában is felszínre törhetnek (Leach, Spears, Branscombe, & Doosje, 2003; Golec de Zavala, Paker, Guerra, & Baran, 2016).

Az áldozattudat és a más csoportokkal szembeni ellenséges attitűdök összefüggésére magyarázat lehet továbbá a bűnbakképzés is (Glick, 2002; 2005). A bűnbakképzés hátterében általában a csoport relatív depriváció-érzése húzódik meg, mely összecseng az áldozattudatot kísérő kontrollvesztettséggel és igazságtalanság-érzéssel. Tekintettel arra, hogy a legtöbb társadalmi hiányérzet bonyolult szocio-ökonómiai összefüggésekre vezethető vissza, a csoporttagok érdekeltté válnak egy sokak által értelmezhető értelmezés kialakítására. A kialakított értelmezések pedig gyakran olyan általában kisebbségi csoportokat jelölnek meg felelősnek a hiányérzetért, amik jelentősen kisebb társadalmi erőforrással rendelkeznek, mint az őket bűnbakká tevő csoport.

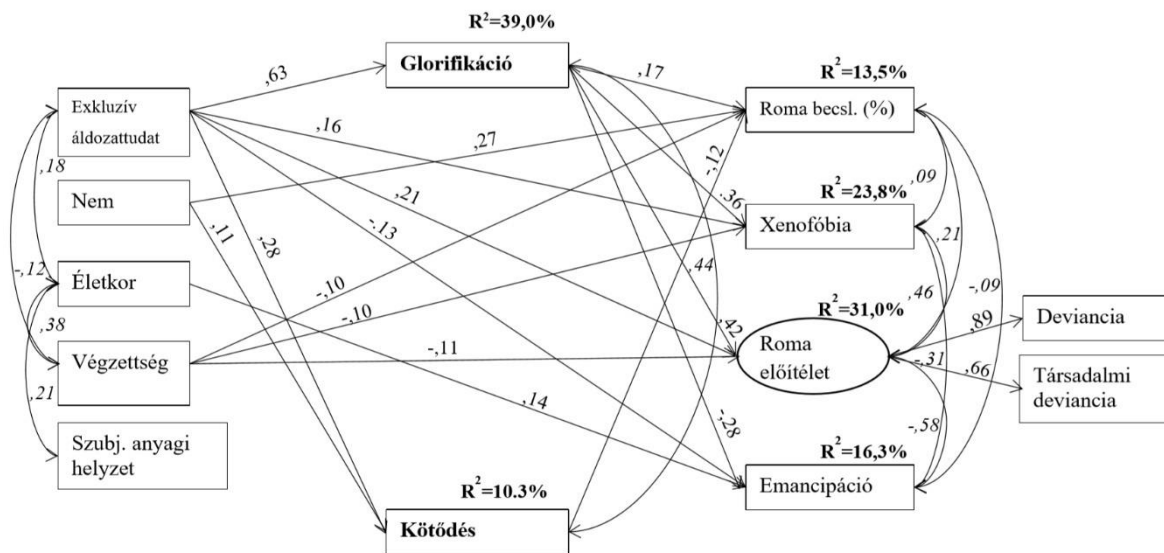
2 Vizsgálatok bemutatása

2.1 Első vizsgálat

Az áldozattudat és a kisebbségi csoportokkal szembeni attitűdök összefüggésének vizsgálatára három empirikus kutatást terveztünk. Az első vizsgálatunk fókuszában a roma/cigány csoporttal szembeni előítéletek és az exkluzív áldozattudat kapcsolata állt. Ebben a kutatásunkban 475 vizsgálati személy válaszait elemeztünk. A vizsgálatban résztvevők egy online kérdőívet töltöttek ki, mely több elemből állt: kollektív áldozattudatot mérő kérdőív (Vollhardt, 2009a), a magyar nemzettel való azonosulás kérdőíve (Szabó & László, 2014), cigányokkal/romákkal szembeni előítéletességet mérő kérdéssor (Enyedi,

Fábián, & Sik, 2006), idegenellenességet mérő kérdéssor (Enyedi, Fábián, & Sik, 2006) és demográfiai kérdések. Az adatainkon strukturális modellezés elemzést végeztünk (a végső modellt ld. az 1. ábrán).

A kapott modell egyértelműen megerősíti, hogy az exkluzív áldozattudat önmagában is pozitív együttjárást mutat a romákkal/cigányokkal szembeni előítéletességgel és fordított együttjárást mutat a velük szembeni támogató attitűdökkel. Ezek az összefüggések még kifejezettebbek, ha mediáló változóként az azonosulás két módját is. A glorifikáció, tehát a nemzeti büszkeségen alapuló azonosulás szorosan összefüggött az exkluzív áldozattudattal, és ez a két változó a romákkal/cigányokkal szembeni előítéletesség varianciájának 31%-át magyarázta. Az idegenellenesség esetében ez a két változó a teljes megmagyarázott varianciának 23,8%-áért felelt. Az itt említett összefüggések a nem, az életkor, a végzettség és a szubjektív anyagi helyzet független változók figyelembevételével értendők. További fontos eredmény, hogy az úgynevezett kötődő azonosulás, tehát a nem büszkeségalapú hazaszeretet nem függött össze jelentősen egyetlen előítéletességi vagy támogató attitűdöt mérő mutatóval.



1. ábra Az első vizsgálat strukturális modellje. A nyilak szignifikáns standardizált béta együtthatókat jelölnek ($p < 0,05$). A korrelációs együtthatókat dőlttel jelöltük.

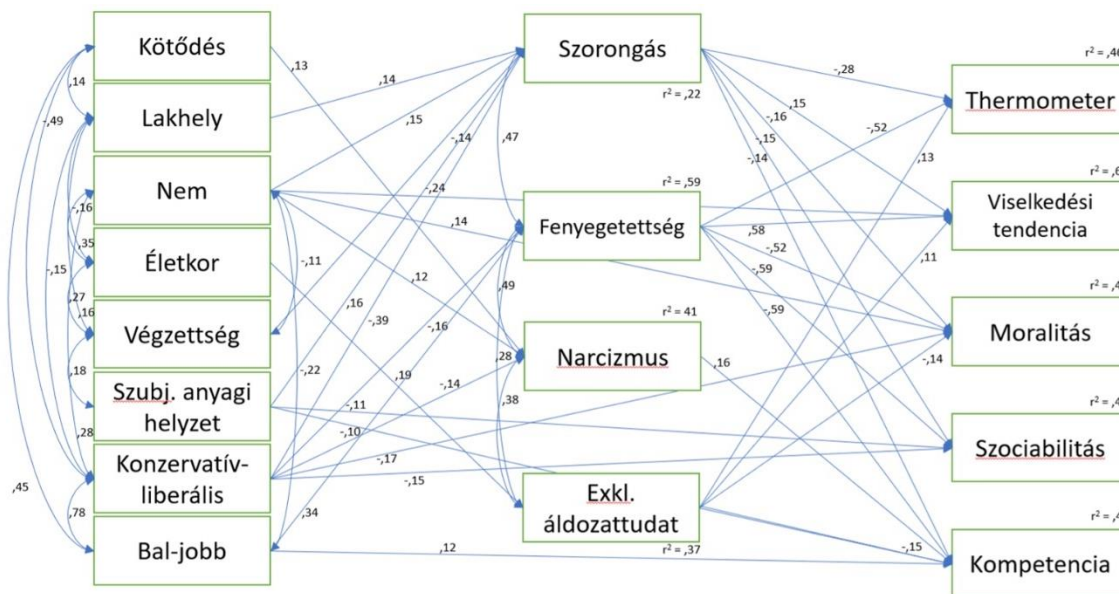
Az első vizsgálat eredményei megerősíteni látszanak az áldozattudat és a kisebbségi csoportokkal szembeni előítéletesség közötti összefüggés bűnbakképzéses magyarázatát (Glick, 2005), mely szerint az áldozattudattal rendelkező csoportok náluk alacsonyabb

státusszal rendelkező csoportot jelöl ki a saját csoport nehézségeinek okaként. Természetesen a vizsgálatunk nem ok-okozati összefüggéseket, hanem együttjárásokat vizsgált, ugyanakkor kézenfekvőnek tűnik ez az értelmezési lehetőség, különösképpen, ha figyelembe vesszük a glorifikáció szerepét. Ez utóbbi a nemzettel való azonosulás egy olyan formája, melynek központi eleme a csoport nagyszerűsége, különlegessége (Roccas, Klar, & Liviatan, 2006). Ahogy korábban láthattuk, szoros rokonságot mutat a kollektív narcizmussal, mely gyakran a csoport által elvesztett ágencia-érzés kompenzációjaként jelenik meg (Cichocka, 2016). Mindezekből feltételezhetjük, hogy az exkluzív áldozattudat egyfajta sérült, ágenciavesztett társas identitásállapotról tanúskodik, melynek egyik lehetséges kompenzációja egy kevesebb társas erőforrással rendelkező kisebbségi csoporttal szembeni ellenségesség.

2.2 Második vizsgálat

A következő vizsgálatban a kollektív áldozattudat és a menekültekkel szembeni előítéletesség összefüggését vizsgáltuk. A célcsoport megváltoztatásának egyrészt az európai menekültválság volt az oka, másrészt pedig annak vizsgálata, hogy az első vizsgálatban talált összefüggés mennyire általánosítható egy olyan kisebbségi csoportra, amelyekkel kapcsolatban a többségi társadalomnak csak kevés tudás áll rendelkezésére, és a történelmük sem tartalmaz sok közös pontot.

A második vizsgálatban 161 fő töltötte ki az online kérdőívet. A korábban is használt kollektív áldozattudatot, nemzettel való azonosulást mérő kérdőívek mellett újabb eszközöket alkalmaztunk ebben a vizsgálatban. Mértük a csoportközi szorongást (Stephan & Stephan, 1985), a fenyegetettséget (Stephan & Stephan, 2000), a kollektív narcizmust (Golec de Zavala, Cichocka, & Iskra-Golec, 2013), továbbá a menekültekkel szembeni előítéletességet három szinten mértük: érzelmi (érzelmi viszonyulás), viselkedéses (támogató vagy kirekesztő viselkedési tendenciák) és kognitív (sztereotípiák). Az összefüggéseket strukturális elemzéssel vizsgáltuk, melynek eredményét a 2. ábrán közlöm.



2. ábra A második vizsgálat strukturális modellje. A nyilak szignifikáns standardizált béta együtthatókat jelölnek ($p < 0,05$).

A kapott modell alapján elmondható, hogy az exkluzív áldozattudat negatívan függ össze a menekültekkel kapcsolatos érzelmi viszonyulással (thermometer), pozitívan függ össze a diszkriminációval (viselkedési tendencia), valamint negatívan a menekültekkel kapcsolatos sztereotípiákkal. Ez utóbbi azt jelenti, hogy minél inkább egyetért valaki azzal, hogy a magyarság szenvedése nem összehasonlítható más csoportokéval, annál inkább egyetért azzal, hogy a menekültek kevésbé szociabilisek, erkölcsösebbek és kompetensek. A csoportközi szorongás hasonló összefüggéseket mutatott az exkluzív áldozattudattal: fordított összefüggésben van a sztereotípiákkal, az érzelmi viszonyulással, és pozitív korrelációt mutat a diszkriminációval. A menekültekkel szembeni előítéletességi dimenziókkal legerősebben azonban a csoportközi fenyegetettség függött össze. A vizsgált változóink az előítéletességi mutatók megmagyarázott varianciájának kb. 40-60%-ért felelősek.

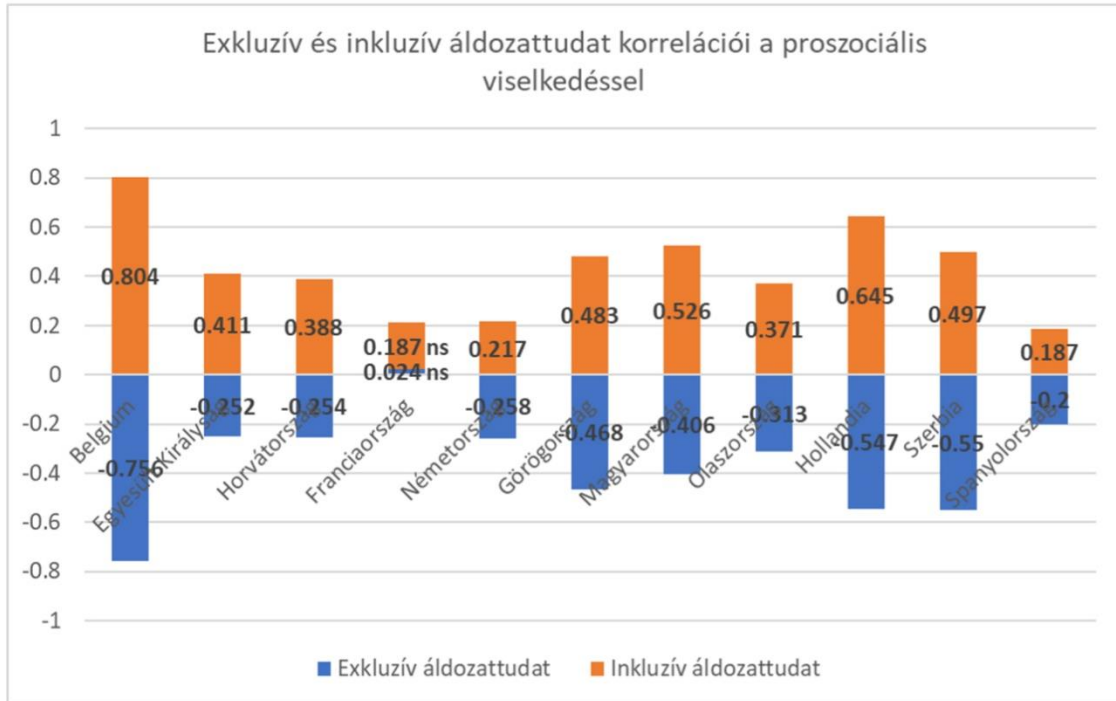
Az eredmények alapján elmondható, hogy az exkluzív áldozati vélekedések valóban összefüggnek a menekültekkel szembeni előítéletességgel, azonban feltételezhetően sokkal kisebb a szerepe abban az esetben, ha a többségi csoport és a kisebbségi csoport története nem kapcsolódik egymáshoz. Egy olyan új csoport esetében, mint a bevándorlók, még feltételezhetően nem történt meg az olyan történelmi narratívák megerősödése, mely alapján a csoport múltbéli sérelmeit összefüggésbe lehetne hozni a kisebbségi csoporttal. Talán nem

meglepő módon a fenyegetettség élménye jóval többet nyom a latba, amennyiben a bevándorlókkal szembeni ellenséges attitűdök okát szeretnénk keresni.

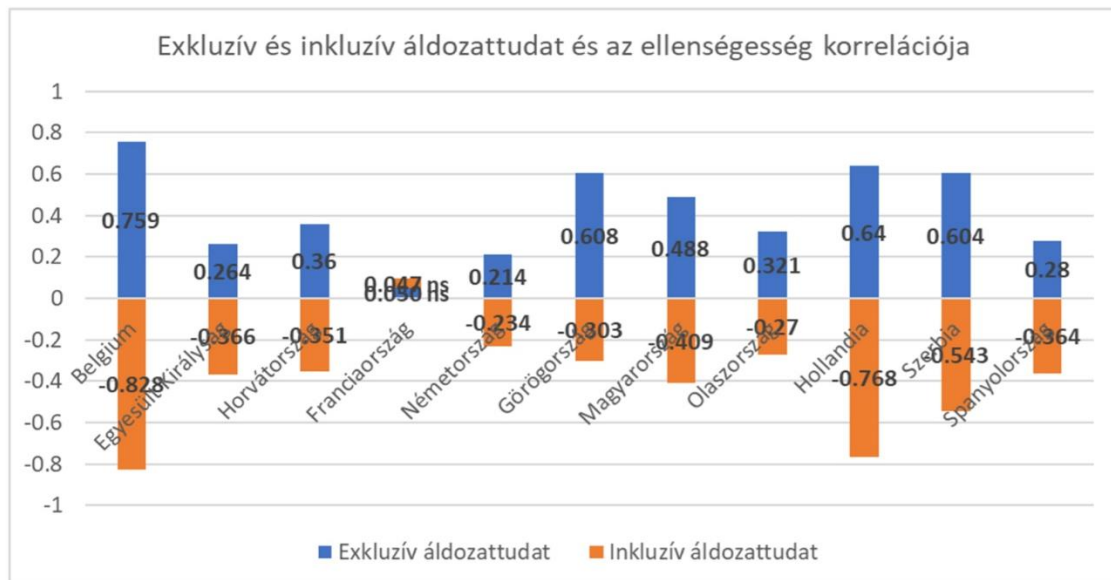
2.3 Harmadik vizsgálat

Az utolsó vizsgálatunkban az exkluzív és inkluzív áldozati vélekedéseket egyaránt vizsgáltuk. Adatainkat 11 európai (N = 2891) országból gyűjtöttük online kérdőívek segítségével. A vizsgálat célja alapvetően az inkluzív áldozati vélekedésekkel való egyetértés, és a menekültekkel kapcsolatos pozitív attitűdök közötti kapcsolat feltárása volt, ugyanakkor számos más pszichológiai dimenziót is vizsgáltunk, mint a nemzettel, Európai Unióval és az emberiséggel való azonosulás, a fenyegetettség, a szorongás, a kollektív narcizmus, a menekültekkel kapcsolatos sztereotípiák (moralitás, kompetencia, szociabilitás), a menekültekkel kapcsolatos pozitív és negatív érzelmek valamint a velük kapcsolatos támogató és ellenséges viselkedési tendencia.

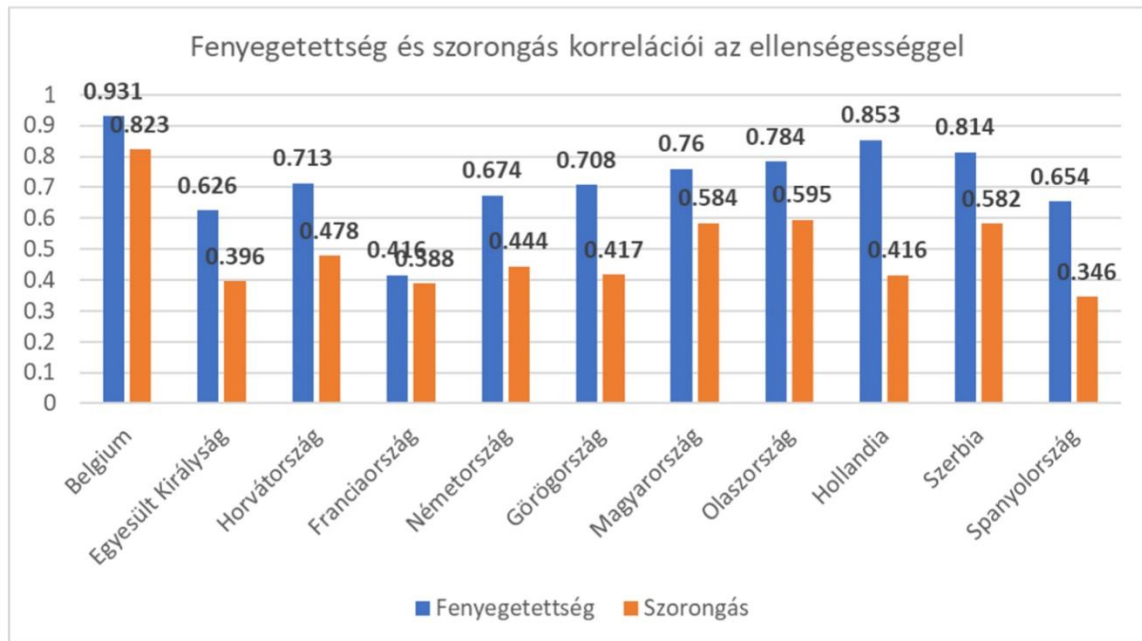
A korrelációs elemzések alapján elmondható, hogy a francia mintát leszámítva minden országban pozitív összefüggés van az inkluzív áldozattudat és a menekülteket támogató viselkedési tendencia között (ld. 3. ábra). Az exkluzív áldozattudat pedig szintén a francia minta kivételével minden ország adataiban fordított összefüggést mutat a támogató viselkedési hajlandósággal. Az ellenséges viselkedési tendenciák esetében elmondható, hogy az exkluzív áldozattudat pozitívan, az inkluzív áldozattudat pedig fordítottan korrelál vele a francia almintá kivételével minden ország almintájában (ld. 4. ábra). A fenyegetettség és a szorongás az előző vizsgálatához hasonlóan minden ország almintájában pozitívan korrelált a kirekesztő viselkedési tendenciákkal, és negatívan korrelált a támogató viselkedési tendenciákkal (ld. 5. és 6. ábra). A harmadik vizsgálat eredményei tehát összhangban vannak a korábbi vizsgálatokéval, és további bizonyítékként szolgálnak arra, hogy a kollektív áldozattudat és a kisebbségi csoportokkal szembeni előítéletesség összefüggése általános jelenség.



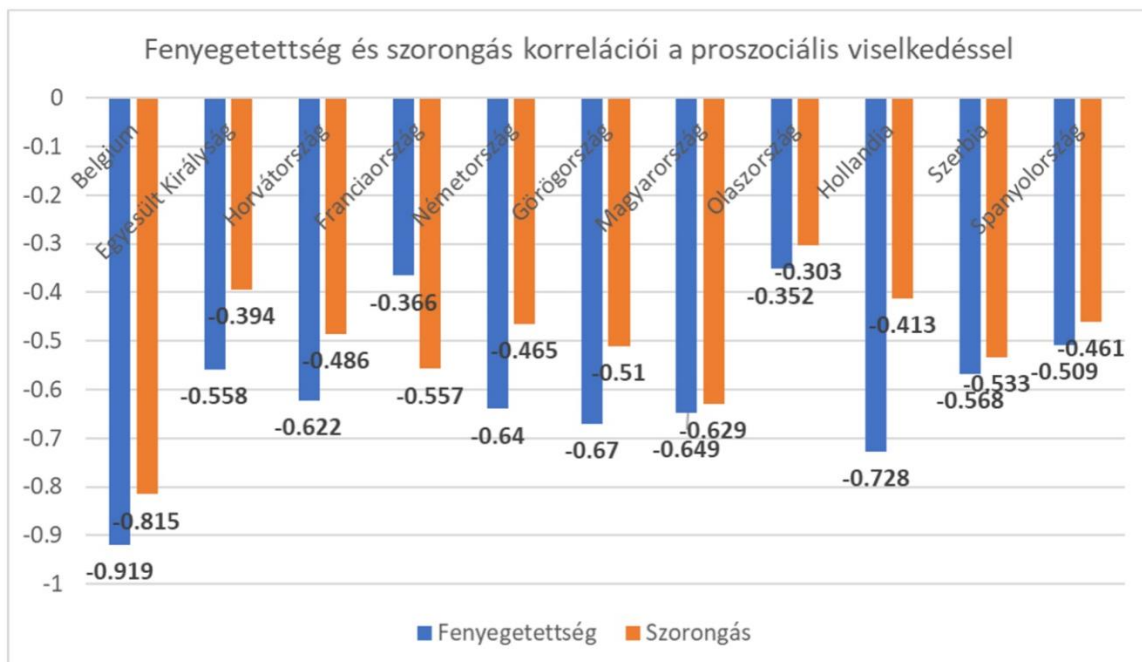
3. ábra Az exkluzív és inkluzív áldozattudat összefüggése a menekültekkel szembeni támogató viselkedési tendenciákkal. Az egyes értékek Pearson-féle korrelációs együtthatókat jelölnek. Az itt bemutatott korrelációk szignifikánsak ($p < 0,05$). A nem szignifikáns



4. ábra Az exkluzív és inkluzív áldozattudat összefüggése a menekültekkel szembeni ellenségességi viselkedési tendenciákkal. Az egyes értékek Pearson-féle korrelációs együtthatókat jelölnek. Az itt bemutatott korrelációk szignifikánsak ($p < 0,05$). A nem szignifikáns



5. ábra A fenyegetettség és a csoportközi szorongás összefüggése a menekültekkel szembeni ellentétes viselkedési tendenciákkal. Az egyes értékek Pearson-féle korrelációs együtthatókat jelölnek. Az itt bemutatott korrelációk szignifikánsak ($p < 0,05$).



6. ábra A fenyegetettség és a csoportközi szorongás összefüggése a menekültekkel szembeni támogató viselkedési tendenciákkal. Az egyes értékek Pearson-féle korrelációs együtthatókat jelölnek. Az itt bemutatott korrelációk szignifikánsak ($p < 0,05$).

3 Általános megbeszélés

Disszertációmban három empirikus vizsgálattal mutattam be a kollektív áldozati vélekedések és a kisebbségi csoportokkal kapcsolatos attitűdök összefüggését. Mindhárom vizsgálat megerősíti, hogy az exkluzív, azaz a csoport sérelmeinek egyedülállóságát, más csoport sérelmeivel össze nem hasonlíthatóságát hangsúlyozó vélekedések összefüggnek a kisebbségi csoportokkal szembeni előítéletességgel. A harmadik vizsgálat tanulsága szerint pedig az inkluzív áldozati vélekedések a bevándorlókat támogató viselkedési hajlandósággal függ össze. Eredményeink összhangban vannak a szakirodalommal, ugyanakkor arra is rámutatnak, hogy az áldozattudat mellett más tényezők is fontos szerepet játszhatnak az előítéletesség magyarázatában. Az egyik ilyen tényező a fenyegetettség, ami különösen az olyan új, idegen csoportok esetén releváns, mint a bevándorlók. Feltételezhetjük, hogy az olyan kisebbségi csoportok esetén, mint a romák/cigányok, akik hosszú évszázadok óta együtt élnek a többségi társadalommal a kollektív áldozattudat sokkal inkább lehet az előítéletesség motorja. Ennek oka lehet, hogy a hosszú ideje tartó együttélés alatt kialakultak azok a narratívák, amelyek kiemelik a két csoport történetében levő kapcsolódási pontokat, ezzel pedig lehetővé teszik, hogy összefüggés alakuljon ki a többségi csoport korábbi sérelmei és a kisebbségi csoport múlt vagy jelenbeni cselekedetei között.

Az inkluzív áldozati vélekedések, ahogy a harmadik vizsgálat eredményeiből is láthatjuk a kisebbségi csoportokat támogató attitűdökkel és viselkedési tendenciákkal függnek össze. Ennek háttérében feltételezhetően egy közös identitáskategória is állhat. Míg az exkluzív áldozattudat lényege a saját csoport történetének különlegessége, más csoportok történetétől való különválasztása, addig az inkluzív áldozattudat a saját és a másik csoport történetét és sérelmeit összehasonlíthatónak tartja. A csoporttörténet közös pontjai viszont a csoportok közötti hasonlóságot is feltételezik, mely akár egy fölérendelt, inkluzív identitáskategóriával is együtt járhat. Fontos azonban megjegyezni, hogy az ilyen fölérendelt kategóriák könnyen változni tudnak (Gaertner & Dovidio, 2005), így az inkluzív áldozattudat esetleges alkalmazhatósága az előítéletesség csökkentésére és a csoportközi megbékélésre további vizsgálatokat igényel.

4 Irodalomjegyzék

- Bandura, A. (1999). Moral Disengagement In The Perpetration Of Inhumanities. *Personality and Social Psychology Review*, 3(3), 193-209. doi:10.1207/s15327957pspr0303_3
- Bar-Tal, D., & Antebi, D. (1992). Siege Mentality in Israel. *International Journal of Intercultural Relations*, 16(3), 251-275. doi:10.1016/0147-1767(92)90052-V
- Bar-Tal, D., & Halperin, E. (2011). Socio-Psychological Barriers to Conflict Resolution. In D. Bar-Tal, *Intergroup conflicts and their resolution: A social psychological perspective* (old.: 217-240). New York: Psychology Press.
- Bar-Tal, D., Chernyak-Hai, L., Schori, N., & Gundar, A. (2009). A sense of selfperceived collective victimhood in intractable conflicts. *International Review of the Red Cross*, 91(874), 229-258. doi:10.1017/S1816383109990221
- Bilali, R., & Vollhardt, J. R. (2013). Priming effects of a reconciliation radio drama on historical perspective-taking in the aftermath of mass violence in Rwanda. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49(1), 144-151. doi:10.1016/j.jesp.2012.08.011
- Bilewicz, M., & Stefaniak, A. (2013). Can a victim be responsible? Antisemitic consequences of victimhood-based identity and competitive victimhood in Poland. In B. Bokus (Szerk.), *Responsibility: An Interdisciplinary Perspective* (old.: 69-77). Warsaw: Matrix.
- Branscombe, N. R. (2004). A Social Psychological Process Perspective on Collective Guilt. In N. R. Branscombe, & B. Doosje, *Collective Guilt: International Perspectives* (old.: 320-334). Cambridge: Cambridge University Press.
- Branscombe, N. R., Ellemers, N., Spears, R., & Doosje, B. (1999). The context and content of social identity threat. In N. Ellemers, R. Spears, & B. Doosje, *Social Identity: Context, Commitment, Content* (old.: 35-58). Oxford: Blackwell Publishers.
- Čehajić-Clancy, S., & Brown, R. (2010). Silencing the Past: Effects of Intergroup Contact on Acknowledgment of In-Group Responsibility. *Social Psychological & Personality Science*, 1(2), 190-196. doi:10.1177/1948550609359088
- Cichocka, A. (2016). Understanding defensive and secure in-group positivity: The role of collective narcissism. *European Review of Social Psychology*, 27(1), 283-317. doi:10.1080/10463283.2016.1252530

- Crisp, R. J., Stone, C. H., & Hall, N. R. (2006). Recategorization and Subgroup Identification: Predicting and Preventing Threats From Common Ingroups. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32(2), 230-243. doi:10.1177/0146167205280908
- David, O., & Bar-Tal, D. (2009). A Sociopsychological Conception of Collective Identity: The Case of National Identity as an Example. *Personality and Social Psychology Review*, 13(4), 1-26. doi:10.1177/1088868309344412
- Dovidio, J. F., Gaertner, S. L., & Saguy, T. (2009). Commonality and the Complexity of “We”: Social Attitudes and Social Change. *Personality and Social Psychology Review*, 13(1), 3-20. doi:10.1177/1088868308326751
- Enyedi, Z., Fábrián, Z., & Sik, E. (2006). Nőtték-e az előítéletek Magyarországon? In T. Kolosi, I. G. Tóth, & G. Vukovich (szerk.), *Társadalmi riport 2004* (old.: 375-399). Budapest: TÁRKI.
- Fülöp, É., & Kővágó, P. (2018). A történelmi sérelmekhez való viszonyulás és a kisebbségi csoportokkal szembeni intolerancia összefüggései. In É. Fülöp, & P. Kővágó (szerk.), *A kollektív áldozati szerep szociálpszichológiája* (old.: 371-400). Budapest: Oriold és társai.
- Galtung, J. (1990). Cultural Violence. *Journal of Peace Research*, 27(3), 291-305. doi:10.1177/0022343390027003005
- Glick, P. (2002). Sacrificial Lambs Dressed in Wolves’ Clothing. In L. S. Newman, & R. Erber (szerk.), *Understanding Genocide* (old.: 113-142). New York, NY: Oxford University Press.
- Glick, P. (2005). Choice of Scapegoats. In J. F. Dovidio, P. Glick, & L. A. Rudman (szerk.), *On the Nature of Prejudice: Fifty Years After Allport* (old.: 244-261). Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Golec de Zavala, A., Cichocka, A., & Iskra-Golec, I. (2013). Collective Narcissism Moderates the Effect of In-Group Image Threat on Intergroup Hostility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 104(6), 1019-1039. doi:10.1037/a0032215
- Golec de Zavala, A., Peker, M., Guerra, R., & Baran, T. (2016). Collective Narcissism Predicts Hypersensitivity to In-group Insult and Direct and Indirect Retaliatory

- Intergroup Hostility. *European Journal of Personality*, 30(6), 532-551. doi:10.1002/per.2067
- Hanke, K., Liu, J. H., Sibley, C. G., Paez, D., Gaines Jr., S. O., Moloney, G., . . . Cabecinhas, R. (2015). “Heroes” and “Villains” of World History across Cultures. *PLOS ONE*, 10(2). doi:10.1371/journal.pone.0115641
- Jost, J. T., & Major, B. (2001). Introduction. In J. T. Jost, & B. Major, *The Psychology of Legitimacy: Emerging Perspectives on Ideology, Justice, and Intergroup Relations* (old.: 3-31). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kernis, M. H., & Sun, C.-R. (1994). Narcissism and Reactions to Interpersonal Feedback. *Journal of Research in Personality*, 28(1), 4-13. doi:10.1006/jrpe.1994.1002
- Leach, C. W., Spears, R., Branscombe, N. R., & Doosje, B. (2003). Malicious Pleasure: Schadenfreude at the Suffering of Another Group. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(5), 932–943. doi:10.1037/0022-3514.84.5.932
- Liu, J. H., & Hilton, D. J. (2005). How the past weighs on the present: Social representations of history and their role in identity politics. *British Journal of Social Psychology*, 44(4), 537-556. doi:10.1348/014466605X27162
- Liu, J. H., & Liu, S.-h. (2003). The role of the social psychologist in the benevolent authority and plurality of powers systems of historical affordance for authority. In K.-S. Yang, K.-K. Hwang, P. B. Pedersen, & I. Daibo, *Progress in Asian social psychology: Conceptual and empirical contributions* (old.: 43-65). Westport, CT: Praeger.
- Mack, J. E. (1991). The Enemy System. In V. D. Volkan, D. A. Julius, & J. V. Montville, *The Psychodynamics of International Relationships: Unofficial Diplomacy at Work, Vol. I: Concepts and Theories* (old.: 83-95). Lexington, MA: Lexington Books.
- Morf, C. C., & Rhodewalt, F. (2001). Unraveling the Paradoxes of Narcissism: A Dynamic Self-Regulatory Processing Model. *Psychological Inquiry*, 12(4), 177-196. doi:10.1207/S15327965PLI1204_1
- Noor, M., Brown, R. J., & Prentice, G. (2008a). Precursors and mediators of intergroup reconciliation in Northern Ireland: A new model. *British Journal of Social Psychology*, 47(3), 481-495. doi:10.1348/014466607X238751

- Noor, M., Brown, R. J., & Prentice, G. (2008b). Prospects for intergroup reconciliation: Social psychological predictors of intergroup forgiveness and reparation in Northern Ireland and Chile. In A. Nadler, T. E. Malloy, & J. D. Fisher, *The Social Psychology of Intergroup Reconciliation* (old.: 97-114). New York, NY: Oxford University Press.
- Noor, M., Schnabel, N., Halabi, S., & Nadler, A. (2012). When suffering begets suffering: the psychology of competitive victimhood between adversarial groups in violent conflicts. *Personality and Social Psychology Review*, *16*(4), 351-374. doi:10.1177/1088868312440048
- Noor, M., Vollhardt, J. R., Mari, S., & Nadler, A. (2017). The social psychology of collective victimhood. *European Journal of Social Psychology*, *47*(2), 121-134. doi:10.1002/ejsp.2300
- Pratto, F., & Sidanius, J. (2012). From Here to There: Theoretical Background. In F. Pratto, & J. Sidanius, *Social Dominance* (old.: 3-57). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ramanathapillai, R. (2006). The politicizing of trauma: A case study of Sri Lanka. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, *12*(1), 1-18. doi:10.1207/s15327949pac1201_1
- Roccas, S., Klar, Y., & Liviatan, I. (2006). The Paradox of Group-Based Guilt: Modes of National Identification, Conflict Vehemence, and Reactions to the In-Group's Moral Violations. *Journal of Personality and Social Psychology*, *91*(4), 698-711. doi:10.1037/0022-3514.91.4.698
- Sani, F., Bowe, M., Herrera, M., Manna, C., Cossa, T., Miao, X., & Zhou, Y. (2007). Perceived collective continuity: seeing groups as entities that move through time. *European Journal of Social Psychology*, *37*(6), 1118-1134. doi:10.1002/ejsp.430
- Shnabel, N., & Nadler, A. (2008). A Needs-Based Model of Reconciliation: Satisfying the Differential Emotional Needs of Victim and Perpetrator as a Key to Promoting Reconciliation. *Journal of Personality and Social Psychology*, *94*(1), 116 –132. doi:10.1037/0022-3514.94.1.116
- Shnabel, N., Halabi, S., & Noor, M. (2013). Overcoming competitive victimhood and facilitating forgiveness through re-categorization into a common victim or

- perpetrator identity. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49(5), 867–877. doi:10.1016/j.jesp.2013.04.007
- Shnabel, N., Nadler, A., Ullrich, J., Dovidio, J. F., & Carmi, D. (2009). Promoting Reconciliation Through the Satisfaction of the Emotional Needs of Victimized and Perpetrating Group Members: The Needs-Based Model of Reconciliation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35(8), 1021-1030. doi:10.1177/0146167209336610
- Staub, E., & Vollhardt, J. R. (2008). Altruism born of suffering: the roots of caring and helping after victimization and other trauma. 78(3), 267-280. doi:10.1037/a0014223
- Stephan, W. G., & Stephan, C. W. (1985). Intergroup Anxiety. *Journal of Social Issues*, 41(3), 157-175. doi:10.1111/j.1540-4560.1985.tb01134.x
- Stephan, W. S., & Stephan, C. W. (2000). An Integrated Threat Theory of Prejudice. In S. Oskamp, *Reducing Prejudice and Discrimination* (old.: 23-45). New York, NY: Lawrence Erlbaum Associates.
- Szabó, Z. P., & László, J. (2014). A nemzettel való azonosulás magyar kérdőíve. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 69(2), 293-318. doi:10.1556/MPSzle.69.2014.2.1
- Szabó, Z. P., & Mészáros, N. Z. (2018). „Egy ezredévi szenvedés...” – Kollektív áldozati hiedelmek és hatásuk. In É. Fülöp, & P. Kővágó (szerk.), *A kollektív áldozati szerep szociálpszichológiája* (old.: 341-370). Budapest: Oriold és társai.
- Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., & Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Cambridge, MA: US: Basil Blackwell.
- Volkan, V. D. (2001). Transgenerational Transmission and Chosen Trauma: An Aspect of Large-Group Identity. *Group Analysis*, 34(1), 79-97. doi:10.1177/05333160122077730
- Vollhardt, J. R. (2009a). The Role of Victim Beliefs in the Israeli–Palestinian Conflict: Risk or Potential for Peace? *Peace and Conflict*, 15(2), 135-159. doi: 10.1080/10781910802544373

- Vollhardt, J. R. (2015). Inclusive Victim Consciousness in Advocacy, Social Movements, and Intergroup Relations: Promises and Pitfalls. *Social Issues and Policy Review*, 9(1), 89-120. doi:10.1111/sipr.12011
- Vollhardt, J. R., & Bilali, R. (2015). The Role of Inclusive and Exclusive Victim Consciousness in Predicting Intergroup Attitudes: Findings from Rwanda, Burundi, and DRC. *Political Psychology*, 36(5), 489-506. doi:10.1111/pops.12174
- Vollhardt, J. R., Nair, R., & Tripp, L. R. (2016). Inclusive victim consciousness predicts minority group members' support for refugees and immigrants. *Journal of Applied Social Psychology*, 354–368. doi:10.1111/jasp.12368
- Wohl, M. J., & Branscombe, N. R. (2008). Remembering historical victimization: Collective guilt for current ingroup transgressions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94(6), 988-1002. doi:10.1037/0022-3514.94.6.988
- Wohl, M. J., & Van Bavel, J. (2011). Is identifying with a historically victimized group good or bad for your health? Transgenerational post-traumatic stress and collective victimization. *European Journal of Social Psychology*, 41(7), 818-824. doi:10.1002/ejsp.844
- Zur, O. (1995). Rethinking 'Don't Blame the Victim'. *Journal of Couples Therapy*, 4(3-4), 15-36. doi:10.1300/J036v04n03_03